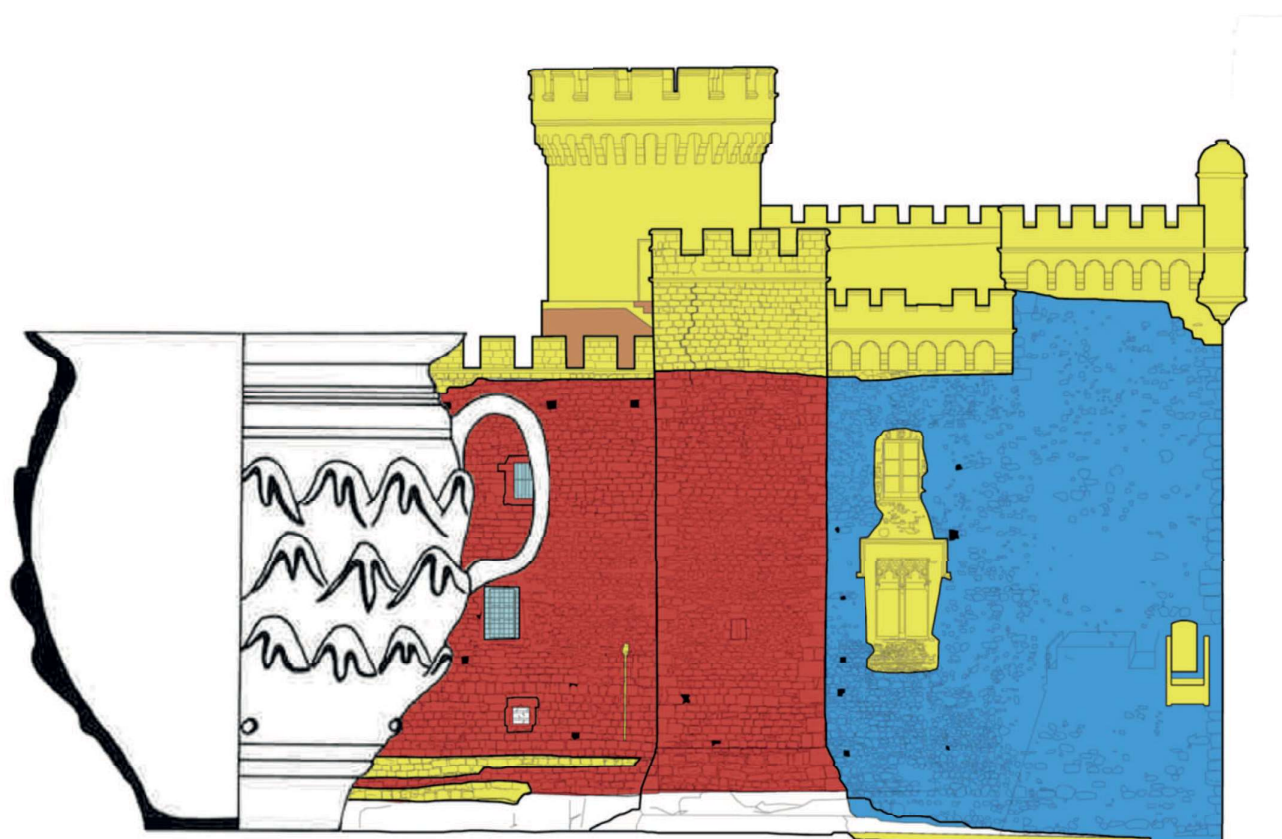

Estudis sobre ceràmica i arqueologia de l'arquitectura

Homenatge al Dr. Alberto López Mullor

Estudis sobre ceràmica i arqueologia de l'arquitectura

Homenatge al Dr. Alberto López Mullor

Barcelona, 14 de maig de 2018

Bellaterra, 15 i 16 de maig de 2018

Edició a cura de

Xavier Aquilué, Julia Beltrán de Heredia, Àlvar Caixal,

Javier Fierro, Helena Kirchner

Barcelona, 2020

Estudis sobre ceràmica i arqueologia de l'arquitectura. Homenatge al Dr. Alberto López Mullor

Editors: Xavier Aquilué, Julia Beltrán de Heredia, Àlvar Caixal, Javier Fierro, Helena Kirchner

Any: 2020

Pàgines: 636 + il·lustracions

DL: B-3459-2020

ISBN: 978-84-9156-273-3

Citar com:

Aquilué, X.; Beltrán de Heredia, J.; Caixal, À.; Fierro, J.; Kirchner, H. (eds.) 2020: *Estudis sobre ceràmica i arqueologia de l'arquitectura. Homenatge al Dr. Alberto López Mullor*. Barcelona.

Edició a cura de:

Xavier Aquilué (Generalitat de Catalunya, Museu d'Arqueologia de Catalunya)

Julia Beltrán de Heredia (Ajuntament de Barcelona, Museu d'Història de Barcelona)

Àlvar Caixal (Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local)

Javier Fierro (Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local)

Helena Kirchner (Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana)

© del text, els autors.

© de les fotografies i il·lustracions, els autors, llevat que s'indiqui el contrari.

© de l'edició: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (Diputació de Barcelona), Museu d'Història de Barcelona (Ajuntament de Barcelona), Museu d'Arqueologia de Catalunya (Generalitat de Catalunya), Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana (Universitat Autònoma de Barcelona).

Primera edició: 2020

Maquetació: Lucía Fernández Arias

Impressió: DRG. Diputació de Barcelona

Disseny de la coberta: Lucía Fernández Arias, Marina Mateu

Dipòsit legal: B-3459-2020

ISBN: 978-84-9156-273-3

EINES DE CLASSIFICACIÓ. UNA MOSTRA DEL REPERTORI CERÀMIC CATALÀ AL MUSEU DEL DISSENY DE BARCELONA

Isabel Fernández del Moral*

La col·lecció de ceràmica del Museu del Disseny brinda una excel·lent oportunitat de conèixer i estudiar les produccions catalanes de pisa des de finals del segle XIII fins al segle XIX. L'extens repertori formal i decoratiu custodiat i l'ampli marc cronològic fan de la col·lecció una eina de referència per a l'estudi d'aquestes produccions. Aquests materials es complementen amb els procedents d'altres centres productors peninsulars, europeus i orientals, amb els quals es poden establir les relacions, influències i connexions produïdes en cada moment.

Paraules clau: Col·lecció de referència, Ceràmica catalana, Producció medieval i moderna, Museu del Disseny de Barcelona.

The Barcelona Design Museum has a fantastic collection of Catalan ceramics dating from the 14th century right through to the 19th century. This can provide you the opportunity to get to know and study this production in depth. Through this extensive repertoire (formal and decorative) and the wide chronological framework, this collection is an important reference tool regarding the knowledge of these productions. We also offer the opportunity to study the relationship, influences and connections with other Peninsular, European and Oriental potteries represented in our collections.

Keywords: Reference collection, Catalan ceramics, Medieval and Modern productions, Barcelona Design Museum.

* Museu de Disseny de Barcelona (ifernandez@bcn.cat)

1. Introducció

El Museu del Disseny de Barcelona custodia una important col·lecció de ceràmica catalana que abasta des del segle XIII fins al XIX. Aquesta col·lecció procedeix en la seva totalitat de l'antic Museu de Ceràmica i ofereix un complet repertori realitzat en els principals centres productors de Catalunya (Barcelona, Reus i Lleida). Comprèn des de les primeres produccions en verd i morat, seguides de les de reflex daurat o blau gòtic, les policromies renaixentistes dels segles XVI-XVII i les tan característiques sèries blaves que ens acompanyen fins a ben entrat el segle XIX, amb el canvi a la producció industrial.

Tot i que, en general, la col·lecció no procedeix de contextos arqueològics, creiem que pot ser una eina important de referència per al coneixement i la classificació dels materials ceràmics apareguts en excavació arqueològica, ja que els objectes de la col·lecció es troben en perfecte estat de conservació, brindant perfils sencers i un repertori tipològic i decoratiu complet de cada producció.

No pretenem, per tant, fer un estudi d'aquestes produccions, que han estat repetidament publicades en compendis sobre la ceràmica catalana (Batllori, Llubia 1949; Lasarte 1952; Olivar 1952; Llubia 1967; Cirici, Manent 1977; Llorens 1977, 1989; Telese 1991, Sánchez-Pacheco 1995; Casanovas 2002), sinó que el nostre objectiu amb aquest article és el de presentar les possibilitats que una col·lecció d'aquestes característiques pot aportar a altres investigadors.

2. La col·lecció de ceràmica catalana

L'origen d'aquesta col·lecció cal situar-lo al segle XIX, en el context de l'Exposició Universal de 1888 quan l'Ajuntament de Barcelona decideix la creació de diferents museus a la ciutat, entre ells el Museu d'Art Decoratiu i Arqueològic fundat l'any 1902 i instal·lat a la Ciutadella.

Passant per diverses seus i vicissituds, finalment i per la importància adquirida per les col·leccions de ceràmica, l'any 1966 es crearà el Museu de Ceràmica de Barcelona. Des de l'any 2013 aquestes col·leccions municipals formen part del Museu del Disseny.

A llarg d'aquests més de cent anys la col·lecció ha anat creixent mitjançant importants compres a col·leccionistes i donacions de particulars que han fet d'aquesta una de les més completes i representatives del panorama museístic en la matèria. També l'entrada de materials ceràmics procedents d'excavacions

antigues de la ciutat, d'enderrocs d'edificis antics, de reblliments de voltes d'edificis medievals de Barcelona o materials procedents de testers de centres ceràmics, ajuden a completar el panorama cronològic i formal de la col·lecció.

Actualment la col·lecció de ceràmica catalana està conformada per uns dotze mil sistents exemplars. La major part correspon a rajoles i plafons d'entre els segles XIV al XIX, amb un repertori de rajola gòtica, renaixentista i barroca, així com un ampli ventall cronològic i decoratiu de rajola de mostra, d'oficis, etc.

La resta són peces de vaixel·la de taula de pisa amb cronologies àmplies d'entre els segles XIV i XIX, i atuells de terrissa datats dels segles XV i XVII procedents dels reblliments de diverses voltes d'edificis gòtics de la ciutat. Tot aquest gruix de material representa un important compendi de peces on es poden trobar tots el repertoris formals i decoratius representatius de cada etapa tecnològica, de cada centre productor, dels diferents usos i costums del moment, etc.

Aquí només parlarem dels conjunts destacats i clarament adscrits a una procedència o datació. S'ha de tenir en compte que la col·lecció del museu comprèn una quantitat ingent de peces (prop de vint-i-tres mil exemplars) de procedències molt diverses.

3. Les produccions medievals

Les primeres produccions conegudes de pisa van ser realitzades a l'orient mitjà als segles IX-X dC. Pel que fa als centre productors peninsulars, aquestes tècniques arriben a través d'Al Andalus. Tant en l'aspecte tècnic com en el formal i decoratiu, aquestes influències arrelaran i es desenvoluparan més enllà de la conquesta cristiana dels regnes andalusins. Aquesta transferència de coneixements tècnics heretats dels terrissers d'origen àrab, permetrà a aquests centres productors hispànics produir peces ceràmiques amb esmalts per impermeabilitzar, cobertes estanníferes opaques de color blanc per aconseguir nous resultats decoratius i posar en pràctica mètodes complexos com el que els permetrà produir pisa decorada amb reflexos daurats.

3.1. La pisa verda i morada

Als territoris de la corona catalanoaragonesa van sorgir diversos centres productors de ceràmica decorada en verd i morat amb òxids de coure i manganès sobre coberta blanca estannífera, com ara Paterna, Terol i Barcelona, cadascun amb unes característiques pròpies.

Fig. 1: Repertori de ceràmica catalana en el context internacional a l'exposició Extraordinàries, Museu del Disseny de Barcelona (©Fotografia: La fotografia).

L'obra barcelonina es diferencia de la resta de produccions peninsulars pel seu repertori formal i decoratiu més aviat senzill, amb motius que ocupen tota la superfície, pel color verd oliva de l'òxid de coure, per la tonalitat rosada dels seus esmalts –degut a l'ús escàs de l'òxid d'estany i la composició de les pastes, encara amb poc contingut de calcita, que s'anirà afegint en segles posteriors (Buxeda 2011: 202)–, i pels reversos sense vidrar.

A Barcelona, pel que fa a la documentació escrita, no hi ha referència a cap terrisser d'origen islàmic,¹ al contrari del que passa a la resta de centres productors peninsulars. Tot i així, realitzen una producció seguint els corrents estètics àrabs de moda del moment: ús dels colors verd i morat sobre coberta blanca. Això, sumat a que la clientela era cristiana, portarà gustos diferents i nous resultats adequats a la demanda. Les decoracions, tot i mantenir els motius del món islàmic, a poc a poc aniran incorporant també elements del món gòtic cristià: decoracions zoomorfs, humanes, representacions arquitectòniques de castells, tan propis del món feudal, etc.

En el cas de Catalunya, i de la identificació d'uns conjunts de pisa arcaica² –clar precedent de la coneguda pisa catalana del segle XIV decorada en verd i morat– molt similars a la majòlica arcaica italiana, tot sembla apuntar que els orígens d'aquesta producció

els hem d'anar a buscar a les influències que arriben de la Itàlia meridional i no del sud de la península a través de València (Beltrán de Heredia 2007). Però el màxim esplendor d'aquesta producció s'assoleix durant el segle XIV, quan, a diferència de les produccions de Paterna o Terol, aconseguiran un estil propi, allunyat de la influència islàmica, i serà exportada des del port de Barcelona a diversos indrets de la Mediterrània.

El Museu del Disseny no compta en els seus fons amb ceràmica de pisa arcaica però sí amb un ampli repertori del moment d'esplendor d'aquesta producció en verd i morat a Barcelona, que han servit tradicionalment com a peces referents per a la datació i tipologia d'aquesta ceràmica.

Hi ha dues peces emblemàtiques que han estat repetidament publicades: l'alfardó MCB 65797 i el plat MCB 39010. El primer prové del paviment de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries (Girona), que inicia la seva obra l'any 1261 i que arriba al museu a través d'un antiquari, no tenim més referències que ens permetin acotar la datació. Aquesta rajola hexagonal de pisa decorada en verd i morat té un motiu central que representa una daina en moviment amb el cap girat mirant cap enrere, entre dos elements vegetals.

Per altra banda, el famós plat del flamenc (Fig. 2), procedent de les obres realitzades

¹ Cal tenir present, però, que l'any 2012 es va localitzar un forn de ceràmica al carrer Carders de Barcelona on es produïen tipologies andalusines probablement realitzades per un terrisser d'aquest origen i dirigida a la població islàmica de la Barcelona del moment (Nadal 2012).

² Segons recents troballes a un abocador excavat al carrer Avinyó de Barcelona, les peces de pisa arcaica han estat datades amb un *terminus ante quem* 1224 (Serra 2016).

Fig. 2: L'anomenat *plat del flamenc* procedent dels Banys àrabs de Girona, MCB 39010. Museu del Disseny de Barcelona (©Fotografia: Guillem Fernández-Huerta).

l'any 1933 als Banys àrabs de Girona i que, segons notícies del moment de la recuperació, procedeix dels nivells de la reconstrucció de l'edifici datats del 1294. Es tracta d'un plat de pisa decorat en verd i morat amb un motiu central que representa una figura d'un flamenc que ocupa tota la superfície del plat, amb el coll molt llarg que s'adapta a la forma i que té una gran vinculació decorativa amb el món àrab i bizantí. Respecte al centre productor, tradicionalment s'havia pensat en Girona però l'anàlisi arqueomètrica portat a terme sobre les peces del Museu del Disseny classificades com a gironines dona com a resultat una proveniència barcelonina per a totes elles (García Iñáñez 2007: 387).

Si exceptuem aquests exemplars, la resta de la col·lecció de pisa verda i morada del Museu procedeix de les voltes del presbiteri de l'església de Sta. Maria del Pi de Barcelona on es fan obres l'any 1953 i el material de reblliment és cedit al museu pel rector Salvador Codina. No tenim més informacions de la troballa, tot i així, els materials han estat datats dels volts de l'any 1322, moment en què es fa l'obra de les voltes del presbiteri.

La importància d'aquests materials de volta, com sabem, rau en el fet que es tracta d'un conjunt tancat, amb cronologia adscrita per a totes les peces que conté i que a més ens aporta el coneixement sobre la tipologia del moment, tant formal com decorativa. Aquest conjunt consta d'una seixantena de

peces entre terrissa, obra blanca (la major part escudelles i plats de petites dimensions, així com alguns pitxells, un setrill i una llàntia de doble cassoleta) i la resta amb decoració en verd i morat. Aquest darrer conjunt ens permet parlar d'una tipologia minsa de formes, sent la més abundant de manera destacada el plat tallador, seguit de les escudelles i petits plats d'ala; altres formes aparegudes són les servidores, pitxells, un setrill i un gibrell, repertori típic de la tipologia d'aquesta època.

Els motius decoratius també són senzills i amb repertori limitat. Hi ha diverses representacions de l'arbre de la vida, d'origen islàmic, i altres de tipus zoomorf, amb representacions de conills, ocells i cérvols; algunes representacions arquitectòniques d'una torre-castell emmerletat; més abundoses són les representacions esquemàtiques geomètric-vegetals simplifiades amb branca de pi i les representacions d'aspes i estrelles de mar de sis braços. Les escudelles presenten un motiu central únic geomètric vegetal o pseudoheràldic. Aquest repertori decoratiu ha estat inclòs i detallat al treball de Carme Riu (Riu 2003). Cal destacar també dues servidores i una gerra procedents de les excavacions antigues del Saló del Tinell que han estat datades de l'últim quart del segle XIII - inicis del segle XIV.

3.2. Pisa blava de Barcelona

A finals del segle XIV entra amb força una nova producció de pisa decorada amb blau de cobalt. Té l'origen en el gran auge que la porcellana xinesa està tenint a l'orient i a Europa, desplaçant la producció verda i morada anterior. Aquesta sèrie introdueix l'esmaltat dels reversos tot i que el color dels vernissos continua sent rosat per l'escassetat d'òxid d'estany utilitzat. La combinació de motius islàmics i gòtics cristians són recurrents en aquesta producció, abunden els motius vegetals i la decoració amb alàfies molt freqüent en la segona meitat del segle XV, junt a altres de figuratives amb representacions de bustos i motius heràldics molt esquematitzats.

A les col·leccions del museu destaquen les sèries de vaixel·la, el conjunt de rajoles i els pots de farmàcia, característics d'aquesta producció, que es decoren a mà alçada barrejant motius de tradició islàmica amb els dels nous corrents renaixentistes. Per a aquesta sèrie, les peces del Museu procedeixen principalment d'excavacions de la ciutat destacant les procedents de les intervencions a la Pl. Medinaceli que segons unes notes de l'arxiu

de Lluís M. Llubia³ es localitza un forn i un tester l'any 1941 on J. Tomàs Martí, antiquari valencià, recull alguns fragments de ceràmica dels segles XIV-XVI de les sèries verd i morat, blau, daurat i daurat i blau.

Anys més tard, el 1952, ingressen al museu per compra al dit J. Tomàs i procedents d'aquest mateix taller, unes peces de blau de Barcelona del segle XVI decorades amb pinzell pinta. L'interès d'aquest material i de la notícia de l'aparició d'aquest forn a la ciutat rau en el fet que va ser la confirmació de la producció de blau de Barcelona al segle XV, i de la relació entre aquesta producció i la de reflex daurat, on es veu el clar paral·lel entre la decoració d'ambdues produccions al segle XVI.

Però el gruix de material per aquesta producció en blau és el procedent de les voltes de l'Hospital de la Santa Creu datades de mitjan del segle XV (Cerdà 2018:17). L'any 1951 ingressen al museu una trentena de peces de blau de Barcelona procedents de les "voltes del segle XV de la Capella de la Verge, annexa a l'Hospital de la Santa Creu", segons consta a les fitxes documentals antigues del museu. Tot aquest material comprèn sobretot escudelles amb decoracions senzilles, amb vora decorada amb alàfies i motiu central geomètric o vegetal molt esquematitzat. Aquestes produccions tenen una clara influència de la iconografia islàmica, ja que els referents venen de València: alàfies, palmetes, pinyes, arbre de la vida, etc. Destaca una xaropera com a peça singular del conjunt.

Pel que fa als pots de farmàcia, es conserven dos blaus dels anomenats 'regalats' per acció de la temperatura del forn sobre els vernissos i dos amb decoració geomètrica amb òxid de coure i esgrafiats. Tots ells sense cap referència a la seva procedència, probablement ingressen a inicis del segle XX. D'aquesta sèrie cal destacar un plat datat del segle XVI procedent de la col·lecció Rocamora amb el motiu central d'un cap de guerrer amb cota de malla, es tracta d'una peça singular (Fig. 3).

Com ja hem comentat, el Museu també compta amb una nombrosa col·lecció de terrissa catalana dels segles XV-XVII procedent de les voltes de l'Hospital de la Santa Creu. Aquesta col·lecció, en l'actualitat, es troba dipositada gairebé en la seva totalitat al Museu Rocaguinarda de Terrissa dels Països Catalans d'Oristà i al Museu del Càntir d'Argenton. Tot i així, uns cent setanta exemplars estan a la seu del Museu del Disseny.

Fig. 3: Plat de la sèrie blava del segle XVI amb figura de cap de guerrer amb cota de malla, MCB 65789. Museu del Disseny de Barcelona (Fotografia: Guillem Fernández-Huerta).

No podem obviar la col·lecció de rajoles, datades principalment del segle XVI. Al Museu es conserven al voltant de tres-centes rajoles gòtiques decorades en blau a l'estil de Manises. Es tracta de rajoles de mostra decorades a mà alçada que formen sèries ajuntant-les per fer motius geomètrics, vegetals o heràldics. A inicis del segle XVI s'introdueix l'ús de la trepa per a les decoracions de rajoles de mostra, que proliferen en aquest moment. D'aquestes, gran part procedeixen de la donació que Font i Gumà fa l'any 1918 i que conformen l'excel·lent col·lecció procedent d'esglésies, palaus i monestirs, amb decoracions de motius radials, encara d'ascendència islàmica o escuts heràldics de les famílies o congregacions que les encarregaven. Destaquen les peces procedents de Sant Pere de les Puelles, Santes Creus, Poblet, el Castell de Vulpellac, el Castell de Burriach o la Sala Daurada de la Generalitat, entre d'altres. Especial interès tenen les peces que apareixen datades a la mateixa rajola o d'altres, com és el cas de la rajola amb l'escut de Barcelona de la qual en coneixem per la documentació el nom de l'artífex ja que el 1559, els consellers de Barcelona encarregaren a l'escudeller barceloní, Onofre Espelta, sis-centes rajoles amb l'escut de la ciutat, pel Palau de la Generalitat.

³ L'arxiu Llubia es troba al Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

3.3. La pisa de reflex daurat

Com sabem, la producció de pisa daurada revesteix una complexitat addicional a les tècniques terrisseres tradicionals. Però des d'Iraq i Egipte i a través d'Al Andalus, arribaran a occident els coneixements tècnics necessaris per a la realització d'aquesta producció, primer als tallers de Màlaga a finals del segle XII, des d'on es transferirà el coneixement cap a llevant (Paterna i Manises), Aragó (Muel i Calatayud) i Catalunya (Reus i Barcelona).

Pel que fa a les produccions catalanes, la primera notícia que tenim és de l'any 1461, quan el ceramista Pere Eiximeno, coneixedor de la tècnica, ja treballa a Barcelona. Les decoracions tindran una clara influència islàmica dels tallers valencians, però també italiana, tot i que tendiran a la simplificació decorativa que els permetia produir de manera més industrial sobretot a partir de l'ús del pinzell pinta. Al segle XVI es troba la producció a tot rendiment a la ciutat de Barcelona.

Al museu es conserven els materials procedents d'unes obres realitzades al carrer Marqués del Duero de Barcelona (actual avinguda Paral·lel) l'any 1916, on segons una notícia recollida per L. M. Llubià es localitza un tester amb "fragments d'obra daurada de finals del segle XV- inicis del XVI".

Hi ha una altra entrada de peces al museu amb la referència "trobat a les excavacions realitzades a les Drassanes de Barcelona" que ingressa al museu l'any 1940. Aquest any es fan les obres d'arranjament del Museu Marítim i de recuperació patrimonial de la muralla per la qual cosa cal buidar l'espai entre la muralla i la paret lateral de l'edifici de les Drassanes on va aparèixer un rebliment ple de ceràmica. Segons Bofill (Bofill 1941), aquests materials procedeixen dels testers situats a la Porta dels Ollers. El fet que els tallers aboquessin el material de rebuig a la Rambla fa que el municipi ordeni l'any 1700 el buidatge d'aquest tester i la utilització d'aquest material com a rebliment de la muralla en el tram citat. Per altra banda, Bofill també parla de la troballa de materials d'obra, per la qual cosa no descarta que també es fessin servir materials d'algun taller proper a la muralla per a l'ompliment.

Els repertoris formals en ambdós casos està conformat per plats i escudelles i les decoracions poden agrupar-se en dos tipus, les de clara influència valenciana i les de triple traç de pinzell pinta (cap a finals del segle XVI) molt més simplificada amb motius geomètrics molt senzills sempre disposats en distribucions radials. La datació per aquest

material és d'entre el segle XVI-XVII, que en el cas de Drassanes ve acompanyat de material decorat en blau i blau i groc, també d'aquest període.

A les voltes de l'Hospital de la Santa Creu també apareix material de reflex daurat i producció blava localitzat en una volta del segle XVII. D'aquestes voltes procedeix un plat singular amb l'escut del gremi dels terrissers: ollers, gerrers, rajolers i escudellers (MCB 63634).

Tot un repertori de peces procedents de compres a antiquaris i llegats completen aquesta sèrie de reflex daurat. La major part ja produccions del segle XVII on els motius decoratius són més elaborats amb decoració geomètrica i vegetal més variada i complexa, motius zoomorfs centrals, continuació dels anteriors mudèjars (conills, aus camallargues) i altres de nous com àligues bicèfales relacionades amb l'heràldica, etc. Les sèries amb escuts estan representades en aquest canvi de segle amb exemples procedents dels monestirs de Pedralbes, Poblet, les creus de Sant Joan de Jerusalem i de l'Hospital de la Santa Creu, Creu de Malta, entre d'altres. També les formes evolucionen, introdueixen l'umbó central i altres elements propis de l'orfebreria, com la representació de gallons. Hi ha també una important col·lecció d'aigües beneiteres de finals del segle XVI-XVII.

El Museu també té cura d'alguns exemplars de l'altre gran centre productor de daurat català que va ser Reus, que entre els segles XVI i XVII va produir gran quantitat de ceràmica per a centres monacals com Poblet.

Una desena de plats d'aquest centre productor representaren de manera clara el que va significar per a la producció catalana de reflex daurat. Pocs exemplars però d'una excel·lent qualitat artística i documental, ja que molts d'ells presenten datacions precises a la mateixa peça. El plat MCB 100843 amb el motiu típic reusenc de raïms en relleu a la vora i medalló central amb escut amb la inscripció "Reus *pacice* 1592" és la prova fefaent d'aquesta producció.

4. Les produccions d'època moderna

Al segle XVI hi ha canvis significatius en els centres de poder al Mediterrani. Això es fa palès en molts aspectes, també pel que fa a la producció ceràmica i al comerç d'aquests materials. Comencen ara a decaure les exportacions de les produccions daurades valencianes, de clara influència islàmica, per donar pas per una banda, a l'auge de les produccions locals, com és el cas de Barcelona, i

per l'altra, de les importacions d'altres indrets de la Mediterrània (Itàlia i en menor mesura, França, Holanda, etc...).

Les produccions catalanes i en particular la de Barcelona viu un gran moment en aquesta etapa, lluitant contra la forta competència exterior, sobretot italiana, produint imitacions i versions pròpies i senzilles de les produccions de moda per fer-se un lloc competitiu en els mercats del moment.

D'aquest període, el Museu del Disseny també ofereix una selecció representativa de peces altament reconegudes per la qualitat i el nombre, tot i que no procedeixen de contextos coneguts. La col·lecció de sèries blaves i policromes dels segles XVII-XVIII procedeix sobretot de la compra feta l'any 1932 de la col·lecció Plandiura constituïda per set-centes peces de les quals prop de dues-cents cinquanta són catalanes, principalment de Barcelona, i alguns exemplar de Lleida. Es tracta d'una col·lecció exquisida i selecta tant per les tipologies, com per la diversitat i la qualitat de les peces. Aquesta col·lecció es complementa amb nombroses compres, donacions i llegats de particulars, junt a materials d'aquests períodes procedents de les ja esmentades voltes de l'Hospital de la Santa Creu, de les excavacions de les Drassanes i del Convent de les Carmelites Calçades de Barcelona, així com de nombroses obres de la ciutat, sobretot en el cas de les rajoles.

4.1. Les sèries policromes

L'origen s'ha de buscar en la influència del renaixement italià; ja des de final del segle XVI la ceràmica italiana arriba al port de Barcelona convertint-se en model per als terrissaires catalans que comencen a produir aquests acabats policroms, combinant bàsicament els colors blau i groc, blau i verd i en ocasions els tres junts.

Per altra banda, cal destacar una producció policroma de l'últim quart de segle XVII d'inspiració holandesa, la sèrie dels florejats, basada en les natures mortes amb clars paral·lels a la ceràmica de Delft (Casanovas 2012: 49); per altra banda, aquestes influències es deixen veure en altres motius ornamentals com les figures eqüestres, els espadatxins... de clara influència flamenca que també van ser imitats pels ceramistes catalans.

El Museu conserva també una col·lecció de peces de final del segle XVII-inicis XVIII procedents dels tallers de Lleida (la Segarra) decorats amb els característics colors verd i taronja, tot i que alguns exemplars afegeixen el blau. La major part de peces d'aquest

centre productor procedeixen de la col·lecció Plandiura, per tant es tracta d'unes peces excepcionals.

Ja al segle XIX és molt comuna la sèrie anomenada de Banyoles, amb una clara influència de la ceràmica alcorenya de la sèrie de la segona època de la manufactura anomenada "del ramito" (en producció entre els anys 1775-1800).

4.2. La producció blava catalana

Durant els segles XVII i XVIII aquestes influències externes es fan notar sobretot en les diverses produccions barcelonines de pisa blanca decorada en blau, color de moda encara per influència de la molt apreciada porcellana xinesa, i que queda reflectida a les produccions locals de les sèries anomenades d'orles diverses, de la corbata, la ditada, de Poblet, faixes i cintes, de la botifarra, de transició, etc.

En aquest moment les produccions lligurs eren les més apreciades, per això entre els segles XVII i XVIII es produeix a Barcelona un tipus de ceràmica que s'ha anomenat d'influència de Savona, amb la tècnica del clarobscur i motius clarament del barroc italià.

També les produccions franceses arriben al port de Barcelona procedents de la Provença i Llenguadoc, això sumat a l'arribada dels Borbons fa que a la segona meitat del segle XVIII aparegui una nova tendència de moda: la sèrie d'influència francesa, decorada amb motius originaris de les terrisseries provençals de Moustiers i Marsella, que arriba probablement a través de la tan en boga manufactura de l'Alcora (Castelló). A Barcelona, com sempre, es fabrica una versió més simplificada i més productiva amb els motius anomenats de l'arracada, de la cirereta i de les puntes de coixí.

Totes aquestes sèries estan representades amb un ampli repertori a les col·leccions del museu, sense oblidar les sèries blaves de Lleida anomenades de la Panotxa o les sèries d'Escornalbou també amb una forta influència de les sèries produïdes a Savona.

Volem destacar la col·lecció de prop de cent pots de farmàcia del segle XVIII que proporciona un repertori variat i complet de la producció d'aquest tipus de recipient i de les sèries de moda del moment (Fig. 4).

Però a la col·lecció d'època moderna també destaca per la quantitat, el ventall cronològic i la varietat de models, la col·lecció de rajola d'aquest període. El primer conjunt destacat té a veure amb l'arribada a Catalunya del terrisser talaverà Lorenzo de Madrid (els

Fig. 4: Conjunt de pots de farmàcia del segle XVIII al seu espai de les reserves del Museu de Disseny de Barcelona.

Fig. 5: Plafó de Sant Jordi encarregat a Lorenzo de Madrid l'any 1596 per a l'actual Palau de la Generalitat de Catalunya, MCB 52778. Museu del Disseny de Barcelona (©Fotografia: Guillem Fernández-Huerta).

tallers peninsulars de Talavera i Sevilla havien contractat terrissers italians i flamencs per posar al dia les seves produccions) que l'any 1596 rep l'encàrrec de fabricar les rajoles destinades a la Sala del Consistori Nou del Palau de la Diputació de Barcelona (avui palau de la Generalitat). D'aquesta sèrie, el Museu conserva com a obra destacada el plafó de sant Jordi (Fig. 5) i més de mil cinc-centes rajoles destinades als arrambadors i paviments de les sales properes al Pati dels Tarongers, que van ser recuperades l'any 1908 durant les obres realitzades per Puig i Cadafalch. D'aquestes, recentment més de tres centes han estat restituïdes a la Generalitat per tal de reintegrar-les al paviment original de la Sala dels Tarongers datat de 1603.

El segle XVII va ser el moment àlgid de la producció de rajola catalana, al Museu destaquen els híper coneguts plafons de la Xocolatada i la Cursa de Braus datats del 1710 i clar exemple de la policromia d'aquelles produccions i l'estil popular i espontani dels motius decoratius.

S'ha de sumar la col·lecció de rajoles de mostra del segle XVII i XVIII, que és ingent.

Al segle XVII es canvia la trepa per l'estergit i continua la producció massiva. Al museu es conserven prop de cinc mil rajoles de mostra del segle XVII i XVIII, així com importants plafons d'aquest període.

Del segle XIX es conserven prop de dues mil cinc-centes rajoles de mostra, a les quals hem d'afegir més de cinc-centes de les anomenades de fruites i una mostra representativa de rajoles d'ofici. Moltes d'elles procedents de les donacions de Font i Gumà i d'Antoni Coll Fort tot i que la major part no en tenim coneixement de l'origen, procedents segurament de diversos 'salvaments' a obres de la ciutat.

5. Algunes consideracions

Com hem vist, la col·lecció de ceràmica catalana del Museu del Disseny està present en tots els seus períodes i aspectes. Però cal destacar la importància de la resta de la col·lecció on queden ben representades les principals manufactures de la península ibèrica en els seus moments àlgids de producció: València (Paterna i Manises),

Andalusia (Sevilla, principalment), Castella (Talavera i Puente del Arzobispo), Aragó (Terol, Muel i Villafeliche). Compta també amb una col·lecció de referència de tots els períodes de la manufactura de l'Alcora; una col·lecció de porcellanes europees dels segles XVII-XX (francesa, italiana, alemanya i anglesa), així com una excel·lent col·lecció de porcellanes de Xina i Japó dels segles XVIII-XX.

Amb tot aquest repertori, de ben segur ens podem fer una idea molt completa del canvi en les tecnologies, l'evolució de les formes i dels corrents artístics, lligats a cada moment polític, econòmic, social i cultural. La cultura material, i sobretot la ceràmica, el més resistent i abundant dels materials recuperats, és un clar referent de l'entorn en què es produïda.

Fins al moment el Museu ja ha col·laborat en diversos projectes, com ara tesis doctorals (García Llañez 2007; Ferrer 2014), analítiques, o el més recent amb l'equip de recerca ARQUB d'estudis arqueomètrics del Departament d'Història i Arqueologia de la Universitat de Barcelona, per tal de crear una base de dades de tipologies de la producció de pisa de Barcelona que donarà contingut al projecte ArchAIDE.⁴

Cal fer també esment de les nombroses consultes de professionals, experts, estudiants i investigadors als nostres fons ceràmics i a la biblioteca especialitzada, avui incorporada al Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona. Esperem poder continuar contribuint a l'avenç en el coneixement de les produccions ceràmiques amb les nostres col·leccions.

Bibliografia

AADD 2014: *¡Extraordinarias! Colecciones de artes decorativas y artes de autor*, Museu del Disseny de Barcelona, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona.

Ainaud de Lasarte, J. 1952: *Ars Hispaniae*, vol. X, Madrid.

Batlloori, A., Llubià, L. M. 1949: *Ceràmica catalana decorada*, Barcelona.

Beltrán de Heredia, J. 2007: Pisa arcaica i vaixel·la verda al segle XIII. L'inici de la producció de pisa decorada en verd i manganès a la ciutat de Barcelona, *Quarhis*, època II, núm. 3, Barcelona, 138-158.

Bofill, F de P. 1941: *Cerámica barcelonesa de reflejo metálico*, Anales y Boletín de los museos de arte de Barcelona, Vol. 1, núm. 1, Junta de Museus de Barcelona, 53-78.

Buxeda, J. *et alii* 2011: La ceràmica de Barcelona. Organització i producció entre el segle XIII i XVIII a través de la seva caracterització arqueomètrica, *Quarhis*, època II, núm. 7, Barcelona, 192-207.

Casanovas, M. A. 2002: *Breu història de la Ceràmica catalana*, Els llibres de la frontera, Capellades, Barcelona.

Casanovas, M. A. 2012: Els florejats de la ceràmica catalana, al catàleg de l'exposició *Un jardí singular* al Museu de la Ceràmica de Barcelona, octubre 2012-març 2013, Ajuntament de Barcelona.

Cerdà, J. A. 2012: *La loza catalana de la colección Mascort*, Girona.

Cerdà, J. A. 2018: Loza catalana de la Fundación La Fontana, a *Brillo y color. Cerámica catalana en la Fundación La Fontana. Colección Helena Folch*, Barcelona.

Ferrer, P. 2014: *Una contribución a la investigación de la electroscopia Raman en el análisis de pigmentos: resultados teóricos i experimentales*, Tesis doctoral UPC. <https://upcommons.upc.edu/handle/2117/95507>

García Llañez, J. G. 2007: *Caracterització arqueomètrica de la ceràmica vidriada decorada de la Baixa Edat Mitjana al Renaixement dels principals centres productors de la península Ibèrica*, Tesis Doctoral, Universitat de Barcelona. <http://hdl.handle.net/10803/2596>

Llorens, J. 1977: *Plats i pots de ceràmica catalana: segles XV al XVIII*, Barcelona.

Llorens, J. 1989: *Ceràmica catalana de reflex metàl·lic: segles XV al XVII*, Barcelona.

Llubià, L. M. 1967: *Cerámica medieval española*, Barcelona.

Nadal, E. 2012: El forn de ceràmica del carrer Carders. Un centre productor del segle XIII al *suburbium* oriental de Barcelona, *Quarhis*, època II, núm. 8, Barcelona, 130-149.

⁴ L'App que serà una important eina per a la classificació del material ceràmic arqueològic.

Olivar, M. 1952: *La Ceràmica Trescentista a Aragó, Catalunya i València*, Barcelona.

Riu, M. C. 2003: Ceràmica verde-manganeso localitzada en Catalunya (siglos XIV-XV): elementos decorativos, *VIIe Congrès International sur la Céramiques Médiévale en Méditerranée Thessaloniki 11-16 Octobre 1999*, Atenes, 739-749.

Sánchez Pacheco, T. 1995: *Cerámica Española*, Barcelona.

Serra, J. 2016: Ceràmica de rebuig al carrer d'Avinyó. Un possible nou taller barceloní en el primer quart del segle XIII, *Quarhis*, època II, núm. 12, Barcelona, 194-209.

Telese, A. 1991: *La vaixel·la blava catalana de 1570 a 1670*, Barcelona.